

УДК 371.134:811.1/.2+81'24(045)

Олександр Рацул,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки та психології
Кіровоградського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Статтю присвячено висвітленню психологічних засад системного розвитку інформаційної культури майбутніх соціальних педагогів. Зокрема, зосереджено увагу на проблемі психологічного забезпечення використання інформаційно-комунікаційних технологій як ефективного засобу системного розвитку інформаційної культури майбутніх соціальних педагогів. Виокремлено чотири можливих рівня навченості (впізнання об'єктів і явищ за їх ознаками; репродуктивна діяльність із відтворення інформації; використання знань для продуктивної практичної діяльності за раніше засвоєним зразком; продуктивна діяльність).

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційно-комунікаційні технології, майбутні соціальні педагоги, освітній процес, навчальний процес.

Статья посвящена освещению психологических основ системного развития информационной культуры будущих социальных педагогов. В частности, внимание сосредоточено на проблеме психологического обеспечения использования информационно-коммуникационных технологий как эффективного средства системного развития информационной культуры будущих социальных педагогов. Выделены четыре возможных уровня обученности (узнавание объектов и явлений по их признакам; репродуктивная деятельность по воспроизводству информации; использование знаний для продуктивной практической деятельности по ранее усвоенным образцам; продуктивная деятельность).

Ключевые слова: информационная культура, информационно-коммуникационные технологии, будущие социальные педагоги, образовательный процесс, учебный процесс.

The article deals with highlighting of psychological basics of the systemic development of future social pedagogists' informational culture. In particular, attention is focused on the problem of psychological support of the usage of informational-and-communicational technologies as an effective tool for the systemic development of future social pedagogists' informational culture.

Besides, it is stated that social in its grounds and pedagogical in its content conception of universal development of future social pedagogists' individualities which defines the target instructions of educational activities, including the conditions of informational-and-communicational studies, urgently requires an appeal to psychological problems. Four possible levels of training (recognition of objects and events in terms of their features; reproductive activities in the reproduction of information; the usage of knowledge for productive practice in previously learned patterns; productive activities) are identified.

Key words: *informational culture, informational-and-communicative technologies, future social pedagogists, educational process, teaching process.*

Успішне розв'язання багатоаспектних проблем використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у царині освіти вможливується лише при виконанні низки психологічних вимог і умов, які визначають кінцеву ефективність навчально-виховної, управлінської та науково-дослідницької педагогічної діяльності. Актуальність психологічної проблематики обумовлена, насамперед, тим, що вона охоплює практично всі напрями використання ІКТ. Зазначимо, що до цієї проблематики належить таке важливе практичне питання, як подолання своєрідного психологічного бар'єру, котрий виникає у багатьох потенційних користувачів – викладачів, керівників ВНЗ, педагогів-дослідників і (що аж ніяк не виключено, хоча, як показує наявний досвід, і мало ймовірно) у майбутніх соціальних педагогів, щодо самої ідеї використання ІКТ і зв'язаної із цим необхідності докласти чималих зусиль для оволодіння новою, досить складною та своєрідною технікою.

Те, що така проблема існує й вимагає належної уваги, підкреслюють багато вітчизняних (В. Ю. Биков, В. П. Вембер, Р. С. Гуревич, О. Карабін, М. М. Козяр, А. М. Коломієць, Г. П. Лаврентьєва, Ю. І. Машбиць, Н. В. Морзе) і зарубіжних (О. Г. Асмолов, П. А. Баврін, М. І. Беляєв, І. Є. Вострокнутов, В. І. Кирпичов, Г. Ю. Ксензова, І. В. Роберт) дослідників, які накопичили чималий досвід вивчення особливостей використання ІКТ у царині освіти й можливих наслідків не завжди достатньо підготовленого, але, як правило, вельми наполегливого впровадження комп'ютера в навчальний процес під час системного розвитку інформаційної культури (ІК) майбутніх фахівців, у тому числі й майбутніх соціальних педагогів.

За мету статті поставлено завдання визначити та проаналізувати психологічні засади системного розвитку інформаційної культури майбутніх соціальних педагогів.

Виклад матеріалу. Говорячи про використання комп'ютера у процесі навчання майбутніх соціальних педагогів, зазначимо, що тут йдеться, по суті, про те, що суспільно усвідомлювана соціально-економічна потреба та значимість використання ІКТ не збігаються з індивідуальним усвідомленням цієї потреби та її важливості тим чи тим майбутнім соціальним педагогом. Відсутність або порушення такого резонансу між суспільним

визнанням ідеї використання ІКТ у царині освіти й індивідуальним скепсисом щодо цієї ідеї, зрозуміло, є вкрай небажаними й вимагають уживання належних попереджувальних заходів, насамперед, агітаційно-пропагандистського характеру: а) проведення виставок, відкритих занять, виступів учених; б) видання відповідних навчальних і методичних посібників; в) активізації засобів масової інформації тощо.

Найгострішою є проблема психологічного забезпечення використання ІКТ як ефективного засобу системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів. Тут виникає безліч питань, які зв'язані з розробленням цілісної психолого-педагогічної концепції навчання за допомогою використання ІКТ у навчальному процесі. До числа найневідкладніших слід віднести питання визначення мети в реалізації завдань системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів за допомогою використання ІКТ у навчальному процесі з різних навчальних дисциплін як природничого, так і гуманітарного циклів. Не менш важливим є з'ясування психологічних особливостей і доцільності спілкування майбутніх соціальних педагогів за допомогою ІКТ і розроблення на цьому ґрунті аргументованих рекомендацій про раціональний режим роботи з ІКТ [2].

При цьому важливо підкреслити, що цілісна теоретична концепція системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів лише в тому разі зможе досить адекватно відбити сутність охоплених нею проблем, якщо при її побудові здійснюватиметься аналіз найважливіших психологічних закономірностей, які стосуються організації навчально-виховної діяльності у специфічних умовах використання ІКТ.

Найпродуктивнішим підходом до дослідження складної, за своєю сутністю комплексної, проблеми системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів за допомогою ІКТ, є підхід від мети, від кінцевих цільових настанов навчально-виховної діяльності, визначених загальною стратегічною орієнтацією системи освіти на формування всебічно розвиненої, гармонійної особистості кожного майбутнього соціального педагога. Проте поняття «всебічно розвинена особистість», за самою своєю сутністю, аж ніяк не означає деякого остаточного, вичерпного, статичного й абсолютного уявлення про якість формованої особистості. Навпаки, сутнісна характеристика поняття «всебічно розвинена особистість» вимагає розглядати його в динаміці, в неперервному процесі збагачення, в розвитку. Саме розвиток як ключове слово в розглянутому понятті дає підставу «перервати неперервне» і з належним педагогічним оптимізмом підійти до оцінювання реальних результатів навчально-виховної діяльності на будь-якому шаблі цілісної системи неперервної освіти. Ці результати з точки зору кінцевих, завжди певною мірою ідеалізованих, цілей системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів можуть бути дуже скромними, проте вони неодмінно мають робити посильний внесок у досягнення кінцевих цілей, бути спадкоємно зв'язаними з попередніми й наступними навчально-виховними завданнями [3, с. 118].

Таким чином, соціальна у своєму підґрунті й педагогічна за своїм

змістом концепція всебічного розвитку особистостей майбутніх соціальних педагогів, яка визначає цільові настанови навчально-виховної діяльності, в тому числі й в умовах інформаційно-комунікаційного навчання, настійно вимагає звернення до психологічної проблематики. Психологічний аспект проблеми інформаційного навчання зв'язаний, насамперед, із поглибленим аналізом діяльності як основного механізму досягнення викладачем і майбутніми соціальними педагогами тих чи тих конкретних навчальних цілей.

Відомо, що поняттям мотиву й мети у психологічному аналізі діяльності майбутніх соціальних педагогів відводиться найважливіше місце. Мотив стосується потреби, котра спонукає до діяльності, мета – до предмета, на котрий ця діяльність спрямовано. В індивідуальній діяльності мета виступає, як ідеальне уявлення її майбутнього результату. Одне із найважливіших завдань психології полягає в тому, щоб дослідити особливості випереджального відбиття в різних видах діяльності й розкрити його динаміку в процесі визначення й формулювання. При цьому важливо підкреслити, що мета не привноситься в індивідуальну діяльність іззовні (в усякому разі, коли йдеться про розвинені форми діяльності), а формується самими майбутніми соціальними педагогами. Ця обставина свідчить про значну складність і багато в чому неповторність тих навчальних ситуацій стимулювання мотивації навчання, котрі визначаються конкретикою навчального матеріалу, з одного боку, й індивідуальними (психофізіологічними, віковими тощо) особливостями майбутніх соціальних педагогів, – з іншого [4, с. 125].

Якщо етап формування мотивів навчання пройдено успішно, то програма навчання має забезпечити перехід до наступного етапу засвоєння навчального матеріалу – власне навчально-пізнавальної діяльності майбутніх соціальних педагогів. При цьому мають бути створені необхідні умови для того, щоб сформувані у майбутніх соціальних педагогів такі прийоми розумової та практичної діяльності, які найбільшою мірою відповідають змісту і характеру розв'язуваних навчальних завдань, забезпечуючи разом із тим можливість всілякої активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх соціальних педагогів, стимулюючи самостійний, творчий пошук розв'язання того чи того навчального завдання. При цьому програма навчання має передбачати можливість адаптації рівня складності пропонованої інформації, темпу викладу, заходи адаптації самостійності майбутніх соціальних педагогів до їх індивідуальних особливостей [5, с. 12].

Сутність не менш важливого психологічного завдання, котре має бути розв'язаним при побудові навчальних програм щодо етапу засвоєння навчального матеріалу, полягає в тому, щоб установити необхідні рівні такого засвоєння. Розв'язання цього завдання виявляється досить корисним, оскільки дозволяє ще більше конкретизувати цілі й намітити критерії оцінювання досягнутих результатів навчання. При цьому передбачається, що про результативність інформаційного навчання слід судити за ступенем

збігу досягнутого й необхідного рівнів засвоєння навчального матеріалу. Саме в цьому відповідно до цілей та результатів і полягає основний критерій доцільності використання ІКТ і педагогічних технологій у процесі системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів. Саме таким шляхом можна, в кінцевому підсумку, експериментально перевірити, чи дає використання ІКТ реальний педагогічний ефект або ж у тому чи тому конкретному разі доцільніше звернутися до інших способів організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх соціальних педагогів.

Спроби класифікації рівнів засвоєння навчального матеріалу робилися неодноразово ще в період активного впровадження ідей і методів програмованого навчання. Певний внесок у розв'язання цього завдання було зроблено В. П. Беспальком [1, с. 21], який запропонував уважати головним критерієм засвоєння навчального матеріалу ту міру свободи, з якою студенти оперують отриманими у процесі навчання знаннями, вміннями й навичками. Було виокремлено чотири можливих рівня навченості [1, с. 21]: 1) впізнавання об'єктів і явищ за їх ознаками; 2) репродуктивна діяльність із відтворення інформації про вивчений об'єкт або явище із можливістю аналізу її сенсу та властивостей; 3) використання знань для продуктивної практичної діяльності за раніше засвоєним зразком; 4) продуктивна діяльність, зв'язана з використанням засвоєної інформації для пошуку нових шляхів розв'язання тих чи тих завдань за межами того класу явищ, в якому відбувалося формування знань.

Зрозуміло, розроблення такої методики зв'язане з проведенням спеціальних досліджень, які враховують цільові настанови навчання й особливості аналізованого матеріалу. При цьому особливої уваги заслуговує вимога про те, щоб навчальні програми були орієнтовані на формування певних знань шляхом включення майбутніх соціальних педагогів у необхідні види діяльності, сприяли оволодінню ними вміннями й навичками як відтворювального, так і творчого характеру, котрі свідчать про здатність майбутніх соціальних педагогів застосовувати на практиці набуті знання. У зв'язку із цим навчальні програми мають містити певний набір знань, спеціально розрахованих на включення майбутніх соціальних педагогів у заздалегідь передбачені види діяльності.

Однією з найважливіших умов підвищення ефективності процесу системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів є наявність оперативного зворотного зв'язку між майбутніми соціальними педагогами й викладачами, який дозволяє контролювати проміжні й кінцеві результати навчання, порівнювати їх із висунутими цілями й на цьому ґрунті вносити необхідні корективи в навчальний процес. Виконання цієї умови передбачає ретельний психологічний аналіз усього комплексу питань, які охоплюють такі, в принципі завжди специфічні проблеми, котрі не підлягають шаблонному розв'язанню, як виявлення справжніх критеріїв ефективності навчання [1, с. 126].

На думку Н. Ф. Тализіної, діяльність викладачів в умовах комп'ю-

терного навчання принципово повторює структуру традиційної навчально-виховної діяльності та зв'язана з розв'язанням таких завдань [6, с. 126]: а) добір змісту навчання, адекватного поставленим цілям; б) введення дібраного змісту в навчальний процес (створення позитивних мотивів навчання, пояснення, показ і фіксація формованої діяльності); в) отримання відомостей про майбутніх соціальних педагогів (вихідний рівень знань, умінь і навичок, індивідуальні особливості тощо); г) конструювання основної навчальної програми, яке забезпечує досягнення намічених цілей навчання (розроблення різних навчальних завдань, визначення послідовності їх виконання, вибір методів і форм включення майбутніх соціальних педагогів в активну навчально-пізнавальну діяльність тощо); г) керування процесом засвоєння навчального матеріалу (встановлення систематичного зворотного зв'язку, реалізація коригувальних впливів).

Розглядаючи діяльність майбутніх соціальних педагогів у процесі системного розвитку їх ІК, доцільно розподілити її на основну й допоміжну. Основна діяльність майбутніх соціальних педагогів зв'язана з оволодінням ними знаннями, вміннями, навичками, формуванням світоглядних, поведінкових і творчих якостей їх особистості. Вона не може бути передана за допомогою комп'ютера, оскільки будь-які знання й уміння людини в кінцевому підсумку є продуктом її особистої діяльності. Допоміжна діяльність (пошук необхідної інформації, створення умов для виконання основної діяльності тощо), котра прямо не стосується процесу засвоєння й не зв'язана зі змінами цілей навчання та його змісту, може бути передана за допомогою комп'ютера, оскільки це приведе до економії сил і часу майбутніх соціальних педагогів. Отже, це дозволить їм із більшою продуктивністю виконувати основну діяльність.

При всій важливості діяльнісного підходу до розв'язання проблеми системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів він далеко не вичерпує всього розмаїття психологічних ситуацій, зв'язаних із впровадженням ІКТ у навчально-виховний процес.

Ще один пласт серйозних психологічних проблем системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів зв'язаний із поглибленим розглядом категорії «спілкування» – базовою категорією суспільних наук, яка стоїть в одному ряду з такими фундаментальними категоріями, як «діяльність», «свідомість», «особистість» тощо. При цьому йдеться не лише про взаємодію майбутніх соціальних педагогів і викладача з комп'ютером – проблему, безсумнівно, найважливішу, ключову, котра розглядається як на філософському, так і на методологічному рівні наукового обґрунтування, але аж ніяк не єдиною. Не менш важливо дослідити, як змінюється традиційний процес спілкування викладача з майбутніми соціальними педагогами і самих майбутніх соціальних педагогів один з одним в умовах інформатизації навчання.

В аспекті психологічної проблематики системного розвитку ІК майбутніх соціальних педагогів ці положення видаються особливо важливими. Вони дозволяють розширити уявлення про сутність категорії

«діяльність», яка, вочевидь, має описуватися не лише в системі відносин «суб'єкт – об'єкт», а й у системі міжособистісних відносин «суб'єкт – суб'єкт(и)». Не випадково проблема людського спілкування наразі, в умовах прискорення прогресу, знаходиться в центрі суспільної уваги й наукових досліджень [7, с. 269].

Найзагальнішою і соціально найзначущішою функцією спілкування є його виховна функція. Саме у процесі взаємодії з іншими людьми людський індивід формується як особистість.

Теоретико-методологічна, за своєю сутністю, й міждисциплінарна, за характером дослідження, проблема спілкування має чіткий, власне педагогічний прикладний «вихід». Йдеться про проблему відношення індивідуальних і колективних форм навчальної діяльності. Значення колективної навчальної діяльності, спільної суспільно-корисної, продуктивної праці майбутніх соціальних педагогів є виключно великим. Рациональне поєднання зусиль підвищує працездатність, активність, приводить до взаємодопомоги та взаємодії, породжує дух творчості, ентузіазму, змагальності й колективної відповідальності за кінцеві результати [8, с. 29].

Відомо, що основною формою навчально-виховного процесу у ВНЗ є заняття. При високому рівні його організації, продуманому, педагогічно доцільному використанні навчальних ІКТ, варіюванні методів і прийомів навчання, залежно від конкретних особливостей розв'язуваних на занятті навчально-виховних завдань, майбутні соціальні педагоги не лише систематично й цілеспрямовано оволодівають знаннями, практичними й інтелектуальними вміннями й навичками, а й набувають суспільно необхідних особистісних якостей, розвивають свої творчі здібності. Розв'язанню цих завдань, досягненню максимально можливих у цих конкретних умовах результатів при мінімальних витратах часу й інших ресурсів сприяє активно розроблювана в педагогіці теорія оптимізації навчально-виховного процесу, котра пропонує викладачу, педагогу-практику низку чітких рекомендацій, спрямованих на вдосконалення всіх компонентів заняття – його цілей, змісту, методів, засобів, організаційних форм – з урахуванням диференціації навчальних можливостей майбутніх соціальних педагогів, вибору оптимального темпу навчання, формування позитивної мотивації навчання [8, с. 34].

Той факт, що в навчально-виховному процесі необхідний індивідуальний підхід до майбутніх соціальних педагогів, не підлягає сумніву. Найефективніші способи індивідуалізації закладено саме в колективних формах роботи майбутніх соціальних педагогів, у розвитку засад самостійності й самоврядування студентського колективу, оскільки саме в колективі й завдяки йому можуть бути створені найсприятливіші умови для всебічного розвитку особистості кожного майбутнього соціального педагога. Ці основоположні, неминущі, за своєю науковою та практичною значимістю, положення, вочевидь, мають ураховуватися і при розв'язанні психологічних проблем системного розвитку ІК майбутніх соціальних

педагогів.

Таким чином, для прийняття оптимальних рішень, котрі стосуються використання ІКТ як засобу навчання, необхідні серйозні, широко здійснювані й чітко скоординовані теоретико-методологічні й дослідно-експериментальні дослідження, котрі дозволяють виявити як позитивні аспекти інформатизації, так й об'єктивні суперечності, й можливі негативні наслідки впровадження персональних комп'ютерів у навчальний процес. Тим самим можуть бути обґрунтовані не лише раціональні, прогностичні, доказові шляхи досягнення очікуваних психологічних і дидактичних результатів інформаційного навчання, а й, що не менш важливо, необхідні педагогічно виправдані витрати матеріальних й інших засобів реалізації наявних нововведень.

Виявлення й опис психологічних засад системного розвитку інформаційної культури майбутніх соціальних педагогів має перспективу в плані використання отриманих наукових результатів у процесі системного розвитку інформаційної культури майбутніх фахівців інших спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 190 с.
2. Жуковская З. Д. Методологические основы и технологии разработки и функционирования комплексной системы контроля качества подготовки специалистов в вузе : автореф. дис. на соиск. ученой степени докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / З. Д. Жуковская. – С.-Пб., 1994. – 35 с.
3. Каган В. И. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе / В. И. Каган, И. А. Сыченников. – М. : Высшая школа, 1987. – 264 с.
4. Структура межвузовской научно-технической программы «Создание системы открытого образования» на 2001–2002 годы // Сборник нормативных документов. – М. : [б. и.], 2001. – С. 124–151.
5. Талызина Н. Ф. Деятельностный подход к построению модели специалиста / Н. Ф. Талызина // Вестник высшей школы. – 1996. – № 3. – С. 10–14.
6. Талызина Н. Ф. Методика составления обучающих программ / Н. Ф. Талызина. – М. : Педагогика, 1980. – 158 с.
7. Третьяков П. И. Технология модульного обучения в школе : практико-ориентированная монография / П. И. Третьяков, И. Б. Сенновский. – М. : Новая школа, 1997. – 350 с.
8. Шургальский Э. Ф. Планирование учебного процесса / Э. Ф. Шургальский, Ю. М. Крылов, В. А. Миронова. – М. : Московский институт химического машиностроения, 1981. – 103 с.